

In memoriam

Efrem (Ernest) Compte i Roux (1926-2020)*

Efrem (Ernest) Compte i Roux, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC des del 2007, va morir a Eugene (Oregon, Estats Units) el 15 de desembre de 2020. Nascut a Badalona el 13 de juny de 1926, va cursar la carrera eclesiàstica a Montserrat del 1952 al 1958, i hi feu de professor fins al 1966. Al monestir treballà amb l'equip de recerca sobre els pergamins de Sant Benet de Bages i de Sant Cugat del Vallès. Per completar el coneixement de la llengua anglesa i els estudis superiors se n'anà el 1966 als Estats Units d'Amèrica del Nord, on assolí dos títols universitaris de Magister Artium, a la University of Louisville (Kentucky) el 1968 i a la Universitat de Princeton (Nova Jersey) el 1973. La seva tesi doctoral va ser presentada a la Universitat de Princeton el 1975 i defensada el 1976 amb el títol *The Costumary of Sant Cugat del Vallès (Study and Edition)*, prepublicada en xerocòpia per la Xerox University Microfilms, d'Ann Arbor (Michigan), el 1975, i el text del Costumari amb un estudi introductori de Compte mateix i un prefaci d'Anscari M. Mundó fou publicat per l'Institut d'Estudis Catalans el 2009, amb el número LXXXII de les Memòries de la Sec-

* Text preparat per Tomàs de Montagut (Universitat Pompeu Fabra).

Núria de Dalmases i Balaña (1950-2023)**

Fou una historiadora de l'art, especialment del medieval, que ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, el 17 de juny de 1996. Nasqué a Barcelona el 1950 i hi va morir el 26 de març de 2023. Havia passat voluntàriament a la condició de membre supernumerària de l'Institut d'Estudis Catalans el 2017 per motius de salut.

Estudià filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on obtingué la màxima qualificació el 1972 amb la tesi de llicenciatura *Els 'Llibres de Passanties' de l'orfebreria catalana del segle XVI*. Es doctorà el 1984 amb la tesi *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500*. Aquesta

** Text preparat per Albert Balcells (Institut d'Estudis Catalans).

ció Històrico-Arqueològica. La rellevància d'aquest costumari rau en la seva extensió, superior a la dels costumaris de Cluny i de Farfa dels segles XI i XII, i en la seva manera de reflectir la vida quotidiana del monestir i de la societat catalana de l'època. La litúrgia, l'organització del treball, el vestuari, el menjar, la producció cultural, la música i altres formes de la vida material i espiritual queden concretades en les seves disposicions.

D'altra banda, els coneixements i la pràctica paleogràfica de Compte, apresos a Montserrat, li permeteren treballar, del 1975 al 1978, a l'Institut of Canon Law de la Universitat de Califòrnia a Los Angeles (UCLA). Semblantment, a la Universitat de Califòrnia a Berkeley, on intervingué en el Catàleg de Documents i Manuscrits medievals de dret canònic i civil de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, cedits en còpia fotogràfica als Estats Units.

Fou professor de llengua catalana a la UCLA del 1976 al 1977. De les seves publicacions cal destacar la col·laboració a la *Guide to the Medieval and Renaissance Manuscripts in the Huntington Library* (Baltimore, Maryland, 1989); «Els necrològics antics de Sant Cugat del Vallès» (*Analecta Montserratensia*, núm. 10, 1964, p. 131-164); «Influència de l'escriptura de les cancelleries franques en els documents de la Marca Hispànica» (*Primer Col·loqui d'Història del Monaquisme Català*, vol. II, 1969, p. 51-57), juntament amb el seu col·lega Joan Recasens, i l'esmentada edició i estudi del costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès, l'obra mestra de la seva vida.

obra va rebre el Premi Josep Puig i Cadafalch de l'Institut d'Estudis Catalans i aquesta mateixa institució la va publicar en dos grans volums l'any 1992 a la col·lecció de monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, que també publicà el discurs de recepció de Núria de Dalmases a la corporació el 1996: *L'esmalteria gòtica a la Corona d'Aragó: reflexions sobre una línia d'estudi*. Núria de Dalmases posà en marxa el corpus de l'orfebreria catalana medieval i sobre aquest camp és l'autora indispensable de referència.

Fou professora encarregada de curs del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona del 1976 al 1982. Esdevingué professora titular des del 1986 en el mateix centre i catedràtica el 1991. Fou cap de l'esmentat departament a partir del 1993.

El 1979 publicà a DOPESA (Barcelona) el seu llibre *L'orfebreria*, pertanyent a la col·lecció «Conèixer Catalu-

nya». El mateix any publicà amb Antoni Josep Pitarch *El diseño artístico y su influencia en la industria: Arte e industria en España desde 1774 a 1907*, llibre editat primer per la Fundación Juan March a Madrid i després per l'editorial Blume a Barcelona el 1982. L'any 1985 publicà, amb Daniel Giralt-Miracle i Ramon Manent, el llibre *Argenters i joiers de Catalunya* a l'editorial Destino, amb una versió en català i una altra en castellà. L'any següent aparegué una obra bàsica en la qual col·laborà: *Història de l'art del País Valencià*, editada per Eliseu Climent a Tres i Quatre. L'any 1985 publica el seu estudi «Els argenters de la cort de Pere III», dins de la temàtica «Pere el Cerimoniós i la seva època», a l'*Anuario de Estudios Medievales* del Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

El 1986, en col·laboració amb Antoni Josep Pitarch i Francesc Català Roca, publicà una síntesi fonamental sobre *L'art romànic català i els seus antecedents, segles IX-XII* a la col·lecció «Història de l'Art Català» d'Edicions 62 (Barcelona). I amb el mateix historiador i el mateix fotògraf fou coautora del volum dedicat a *L'època del Cister*, així com del volum *L'art gòtic, segle XIV-XV* de la mateixa col·lecció.

Escrigué onze estudis monogràfics per a *Thesaurus: Estudios de l'Art als Bisbats de Catalunya, 1000-1081*, Barcelona 1986. I també vint-i-quatre estudis més a *Millenium: Història i Art de l'Església Catalana*, 1989.

Amb Xavier Barral i altres autors col·laborà a l'obra *Art Català = Ars Cataloniae*, editada per L'Isard en diversos volums entre el 1997 i el 2002. També va escriure el text «Argenteria andorrana: estudi introductori», a *Catálogo de l'orfebreria d'Andorra*.

Per al Círculo de Lectores va escriure, amb Xavier Barral, *El arte medieval cristiano*, llibre aparegut el 2002. També ha fet altres estudis monogràfics i catàlegs d'exposicions.

Com a gran experta en història de l'art va formar part del Consell Assessor del Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural de Barcelona. També fou membre del patronat de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, per al qual va escriure el 2010 un homenatge a Josep Gudiol i Ricart, fundador d'aquesta institució. Igualment, fou assessora del Museu Nacional d'Art de Catalunya durant els períodes en què fou dirigit successivament per Xavier Barral i Altet i per Eduard Carbonell i Esteller, entre el 1991 i el 2005.

En la seva especialitat abastà tot l'àmbit dels Països Catalans i no es limità a l'orfebreria. La seva desaparició constitueix una pèrdua notòria per a la historiografia catalana de la joieria i de l'art en general. No sols fou una investigadora de primer ordre, sinó que formà deixebles a la Universitat de Barcelona.

Olimpio Musso (1941-2022)*

Nat a Casale Monferrato (Piemont) el 1941. Doctor en lletres clàssiques (1964). Fou professor de filologia grega i llatina i de dramaturgia clàssica a les universitats de Pavia, Florència, Múnic i Barcelona. Fou professor d'història del teatre grec i llatí a la Universitat de Florència des del 1992. Va ser agregat cultural a Múnic (1979-1982) i a Barcelona (1982-1992). Va morir el 12 d'octubre de 2022 a Colle di Val d'Elsa (Toscana).

És autor de més d'un centenar de treballs científics en diversos camps, sobretot de l'antiguitat clàssica: literatura grega i llatina, epigrafia, papirologia, arqueologia, numismàtica i història del teatre antic i modern. Especialment, ha estudiat i publicat uns papirs fragmentaris de Cal·límac i d'Apolloni de Rodas descoberts a Montserrat. Va editar i comentar un plom grec d'Empúries i es va ocupar d'epígrafs ibèrics, etruscs i llatins de Tossa de Mar i de Tarragona. Es va preocupar del cèlebre *Anònim enamorat*, manuscrit de Ripoll del segle XII, i escrigué un assaig recent sobre el *Curial e Güelfa*, acompanyat d'un estudi sobre les terres de Montserrat al segle XIV, lloc i temps imaginaris en què l'autor anònim situa les aventures dels amants.

A més d'interessar-se pels orígens i per la història de la guitarra, sobretot fins a l'època de Ferran Sorts, el seu interès pel teatre clàssic motivà que fos sol·licitat per al muntatge de l'òpera de Josep Soler *Èdip i Jocasta*, inspirada en l'obra de Sèneca i representada al Liceu de Barcelona el 1986. El mateix any enllestí la versió italiana de l'*Antígona* de Salvador Espriu, emesa per la RAI amb grans elogis i editada a Palerm el 1988.

Mentre residí a Barcelona com a adjunt de l'Institut Italià de Cultura, en dirigí la Secció d'Estudis Històrics, que aleshores adoptà el nom d'Alberto Boscolo. Des d'aquest lloc, contribuí decisivament a l'organització d'uns vint-i-cinc congressos, col·loquis, taules rodones, conferències i altres manifestacions sobre temes catalans. També prestà ajuda per als viatges i per a les estades de professors i d'estudiants nostres fora de Catalunya per tal d'assistir a reunions científiques, amb el propòsit d'estrener els lligams, especialment entre erudits catalans i italians. Des del 1990, i sota la seva direcció, l'esmentada secció publica uns *Quaderni di Studi Storici* amb interessants monografies breus.

Era membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans des del 16 de desembre de 1996.

* Text preparat per Albert Balcells (Institut d'Estudis Catalans).

Joan Sanmartí i Grego (1955-2022)*

Joan Sanmartí i Grego, en el moment de la seva mort prematura, era membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i tresorer de la seva Junta de Govern.

Era catedràtic d'arqueologia de la Universitat de Barcelona i director del Grup de Recerca d'Arqueologia Clàssica, Protohistòrica i Egípcia, membre del comitè científic del laboratori d'excel·lència Archimède (Universitat de Montpeller III - Paul Valéry), membre de la Comissió de Recerca d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i membre de la Comissió Assessora de la Llei sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista (2007). Havia estat professor convidat a la Universitat de Chicago (2009) i a la Universitat de Montpeller (2013). La Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats li atorgà l'any 2009 el Premi ICREA Acadèmia.

Quedaria molt incompleta aquesta breu ressenya necrològica sense posar de manifest un fet transcendental en la seva trajectòria acadèmica: el professor Joan Sanmartí, alumne avantatjat de l'insigne Miquel Tarradell, el va succeir, anys després, en el càrrec, i va tenir durant tota la vida un seguit de capteniments, si no heretats del mestre, com a mínim compartits amb ell. En va ser, doncs, un digne successor.

El 1986, es doctorà en geografia i història, especialitat de prehistòria i història antiga, per la Universitat de Barcelona amb la tesi *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*, dirigida per Miquel Tarradell. Amb ella va iniciar un camí que va marcar tota la seva investigació, el dels estudis de territori i els estudis del món ibèric septentrional, «els ibers del nord», parafrasejant el títol d'un dels seus importants llibres de síntesi (Barcelona, 2005) sobre el tema.

Juntament amb Joan Santacana va iniciar estudis del poblament ibèric al Baix Penedès. L'excavació de l'Argilera va ser paradigmàtica, centrada en un establiment rural, menor, consistent en un petit casal i unes sitges. Van seguir prospeccions del territori i altres petites excavacions, i paral·lelament encetaren el projecte de la ciutatella ibèrica de les Toixoneres o Alorda Parc. Aquesta fou una excavació experimental en les tècniques de construcció ibèrica, tema en el qual van crear escola. Es va fer la reconstrucció integral del poblat ibèric de la mà de Joan Santacana, professor de didàctica de les ciències socials de la Universitat de Barcelona, i es va convertir en el primer parc arqueològic del país.

Mogut per l'afany d'interpretar el poblament ibèric del Baix Penedès, de la Laietània i d'altres zones, es va interessar per les teories interpretatives de Johnson i Earle, basa-

des en una forta base documental etnogràfica dins del pensament neoevolucionista americà, que el van dur a adaptar-les a la societat ibèrica i a establir un model interpretatiu amb la classificació dels jaciments en un ordre jeràrquic, tot plegat emmarcat dins la proposta interpretativa que corresponien a protoestats arcaics.

Les excavacions a la Ribera d'Ebre van posar en valor els contactes amb el món fenici, que ja havia interessat Miquel Tarradell. Els fenicis haurien penetrat amb el seu comerç Ebre amunt i van tenir una gran influència cultural en la gestació de la cultura ibèrica. Va excavar al Barranc de Gàfols i al Barranc de Sant Antoni de Ginestar, al jaciment fenici d'Aldovesta i al Castellet de la Roca Roja de Benifallet, i també al Castellet de Banyoles de Tivissa.

I encara, en els darrers anys, amb l'equip important que havia anat creant, va treballar al poblat ibèric de les Masies de Sant Miquel de Banyeres del Penedès, que és un nucli de segon ordre, de poblament concentrat. Les prospeccions geofísiques han permès conèixer el jaciment abans d'excavar-lo. Es tracta d'una ciutat d'unes 4-5 ha, al bell mig de la plana del Baix Penedès, extraordinàriament ben conservada, excepte algunes destrosses recents, d'una potència de parets i d'estratigrafia impressionant, que a mesura que s'excavi donarà molta informació.

Joan Sanmartí també es va endinsar en el terreny perillós de la demografia i va estimar, per als 2.800 km² de la Cossetània, uns 15 habitants per km², és a dir, un total d'uns 42.000 habitants per al conjunt. Els càlculs sobre la Laietània i la Ilergècia li donen xifres similars, per la qual cosa dedueix una població ibèrica a l'àmbit català d'uns 15 habitants per km². Amb tot, Marta Prevosti pensa que aquestes xifres són excessives.

Joan Sanmartí també va treballar als jaciments mallorquins on havia excavat Miquel Tarradell. Va excavar als jaciments protohistòrics de Son Real i l'Illa des Porros, sense oblidar la seva important col·laboració a les excavacions de la ciutat romana de Pollentia (actual Alcúdia), on va estudiar la ceràmica de vernís negre.

L'any 2004, es va gestar en la trajectòria professional de Joan Sanmartí un canvi substancial en encetar, juntament amb Joan Ramon i Torres, un projecte internacional de recerca a Tunísia, centrat a Althiburos, ciutat d'èpoques púnica i romana, situada a la governació d'El Kef.

L'objectiu principal va ser definir la seqüència i les característiques essencials de la fase nùmida de la ciutat, que, aleshores, era pràcticament només coneguda pels textos clàssics, en general tardans, que expliquen els conflictes de Cartago, tant amb aquesta cultura com amb els grecs i després els romans. La recerca va establir que l'ocupació inicial del lloc, sobre terreny verge, data del segle x aC. També es van poder veure les mecàniques evolutives urbanes i establir de manera coherent períodes seqüencials, a banda de les àmplies aportacions quant a cultura material.

Més enllà dels nombrosos articles publicats en col·loquis internacionals i en revistes científiques, la publicació culminant d'aquests treballs van ser els tres volums

* Text preparat per Marta Prevosti (Universitat de Barcelona) i Joan Ramon (Universitat d'Alacant).

monogràfics sobre Althiburos, editats per l'ICAC, que constitueixen avui una de les referències més sòlides a nivell científic quant al coneixement d'una ciutat nùmida.

Joan Sanmartí, com el seu mestre Miquel Tarradell, va sentir una gran estima per la llengua catalana, en va tenir

gran cura en els seus nombrosíssims escrits i va treballar en la versió catalana del vocabulari especialitzat de la seva professió. Va ser, doncs, un gran amant de la llengua, del país i de la seva història.